

Carles Cabrera

AL PRINCIPI FOU EL VERS

De provincia a nación. Historia do galeguismo político

Justo G. Beramendi

1248 pp., 2021, Vigo, Edicións Xerais de Galicia

Avui que podem disposar d'*apps* gratuïtes com la de la Reial Acadèmia Gallega per cercar qualsevol mot que ens puga resultar esquiú, un llibre en galleg com *De provincia a nación. Historia do galeguismo político* de Justo Beramendi (Madrid, 1941) s'entén a la perfecció.

L'antinacionalisme gairebé sempre s'identifica amb els nacionalismes d'estat enfront dels altres. Aquesta postura potser apunte un retrocés al terreny acadèmic, però no —ai las!— a l'escenari polític.

El nacionalisme es remunta al naixement del concepte de nació a Europa i Amèrica al tombant del XVIII-XIX. Els dos termes s'imbriquen, encara que el darrer es retrotraga molt més enrere. Allà on es pensava que no existia cap nació, irromp el nacionalisme... o viceversa.

L'estat espanyol esdevindrà un escenari únic per analitzar el fenomen, i no pocs cops catalans i bascos sortirem a rotlle. Promet a la introducció atendre la qüestió a tot l'estat i, en acabar, ho ha complert amb escreix. Per ventura massa i tot, perquè dibuixa un quadre netament hispànic: té tan presents el Principat i Euskadi, com absent pràcticament tot el que caiga fora de les fronteres —particularment Portugal, però tampoc s'explica que travesse tan de puntetes l'autonomisme cubà quan formava part de l'Imperi espanyol. En canvi, afirmarà prescindir de l'entorn europeu per no allargar excessivament el text [!].

Aquest és, tanmateix, el principal defecte. La mida s'assembla massa a una tesi doctoral que no s'ha sotmès després al *lifting* necessari per adaptar-se a les dimensions d'un llibre més manejable per al mercat. Amb un títol força rotund i atractiu, Xerais publicà el 2007 aquest patracol de més de mil planes i enguany l'ha reeditat.

Arranca amb la data en què se sol ubicar el naixement d'Espanya: la guerra del Francès i la primera Constitució de Cadis (1812). Les juntes regionals actuaren en un sentit federal que creua el vuit-cents entre el *furisme* carlista i el cantonalisme de la Primera República. Enfonsa les arrels a l'Espanya dels Àustria però amb contrapesos com l'absolutisme dels Borbó o les divisions provincials del 1822 i 1833.

Galícia no gaudia d'institucions d'autogovern a conservar o recuperar com Aragó o el País Basc, malgrat que hom es referís a un regne de Galícia. La burgesia autòctona (alguns catalans) tampoc assaonà la germinació posterior d'un nacionalisme. La castellanització atàvica d'ençà del XVI dels estaments superiors tampoc hi ajudava gaire. Ho rematarien al XIX els instruments de l'estat liberal i l'emigració endèmica del país.

EL PROVINCIALISME

En aquesta tessitura, tanmateix, apareixen els primers referents del galleguisme al caliu dels postulats il·lustrats del XVIII amb la preocupació pels problemes de la gent i un afany de prosperitat i felicitat. A la mateixa època es remunten les defenses abrandades d'un idioma parlat per la immensa majoria de la població, però que resulta poc conreat fins a mitjans del 1840 —per Beramendi, sense el provincialisme, encara hauria anat pitjor—. Els mals de Galícia es congrien arran de la unió dels Reis Catòlics, principi del final per a la pàtria gallega. L'edat mitjana havia constituït una època daurada i d'aquí al *Rexurdimento* romàntic ja només faltava una passa.

Deixeble de Benito Jerónimo Feijoo, es vindica el pare Sarmiento com un nacionalista galleg *avant la lettre*. Propugnava l'abolició de les ciutats (més poblades de gent de fora) en una societat eminentment rural. El galleguisme i l'ús de la llengua pròpia s'associa amb el camp. És pioner a l'hora de defensar el dret d'aquests a aprendre i ser interpel·lats en el seu idioma.

Si quelcom sobta en aquest llibre és la simbiosi entre els casos galleg i català en tantíssims aspectes de nacions «frustrades» que començaren escandint versos. El provincialisme de les classes mitjanes a l'ombra del progressisme liberal sorgeix per la voluntat (com la dels catalans) que l'antic regne no es veiés trossejat en províncies mitjançant l'esmentada reforma de Javier de Burgos. Aquest capítol de «primers gemecs» del galleguisme és deutor de la recerca de Barreiro. De vegades, resulta imprescindible el buidatge periodístic perquè el camp és eixorc i cal que Beramendi l'abone a fi que brote la novetat de l'obra. Semblantment, convé agrair que evite els aspectes que ja han estat estudiats a bastament.

El galleguisme es prodiga arreu de revistes de vida efímera en contacte amb les abundants revistes catalanes d'època i col·laboradors del Principat com Víctor Balaguer, a qui no dubta a titllar igualment de provincialista. L'interès pel passat històric els mena a parlar de l'(antic) «regne» i sobretot de la «pàtria» més que no pas de la «província» mentre la «nacio(nalitat)» coetània és Espanya per bé que tant la futura com la pretèrita s'identifique amb Galícia. Com per als homes de la nostra Renaixença, el seu referent nacional i polític rau a Espanya.

Amb la *síndrome da aldraxe*, Beramendi bateja la resposta al menyspreu pel gallec i en això sí que semblen manifestar cert complex i un decalatge respecte a apologies de la llengua que en el nostre cas es reproduirien del cinc-cents ençà.

REGIONALISME, GALLEGUISME, FEDERALISME I REGENERACIONISME

Un territori eminentment agrícola amb una població dispersa dificultava enormement l'articulació de res. És significatiu que les esperances es dipositen amb el tren: el primer, de Sant Jaume a Carril, es remunta al 1873, i el 1885, d'Astorga arriba a Monforte amb ramals a Vigo i la Corunya, però no s'enllaça amb Zamora fins al 1957!

Rosalía de Castro esdevé una avançada al seu temps en connectar amb aquesta mentalitat regionalista («Galicia, ti non tes patria») i abocar la ira envers la Castella que humiliava l'emigrant gallec («Que Castilla e castellanos [...] / non valen o que unha herbinha / destes nosos campos frescos») fins al punt que l'autor troba que eleva la posició mitjana del provincialisme i inaugura el tardoprovincialisme per al Sexenni Democràtic i primera dècada de la Restauració, on compten amb gallecs ben posicionats a Madrid i *indianos* establits als tres grans focus migratoris de Cuba, l'Argentina i l'Uruguai. Aquests donen suport a la causa tot i la dificultat afegida quant a organització que implica la diàspora.

El cunerisme dels cacics comença a revelar-se com un altre dels problemes crònics del seu endarreriment. Cada vegada es tornen més rellevants els lligams amb les elits emigrades: particularment a Cuba, on s'editarà *El regionalismo gallego* (1889) de Manuel Murguía. Beramendi dedica un capítol sencer —d'extensió un pèl extrema, perquè es nota que és una de les parts que més domina— al pensament d'aquest.

Murguía es mostra refractari a la noblesa feudal gallega pel seu servilisme a Castella fins al punt de lloar sorprenentment monarquies com la dels Reis Catòlics, Carles III o la divisió provincial. El seu parer envers l'aristocràcia i Isabel I variarà amb el temps. Es declara monàrquic. Té un pensament conservador que recorda el de Sabino Arana, si bé Beramendi no els relaciona excepte per dir que, altrament que l'*euskaldun*, Murguía no concebia, de cap manera, el separatisme. Advocava per l'autogovern dins un Estat descentralitzat, cosa que ja no podem qualificar sinó d'un regionalisme que assenta les bases del nacionalisme futur. Parla de «nacions minúscules» com la seva o Catalunya i neix el concepte murguía de Galícia-nació. Considera Espanya una agrupació de races. Això no succeiria en canvi amb Galícia, escapçada entre Fisterra i Mondego, dins Portugal. Entronca així amb la proposta de Ribera i Rovira que, de fora estant, impulsa aquesta mateixa idea de Galícia-nació i el seu parentesc amb l'estat veí.

Sorgeix la premsa galleguista i els primers i escassos rotatius en aquesta llengua amb el que es romp el sostre de vidre de la diglòssia imperant. *O Tío Marcos d'a Portela* (1876-89) no debades és de caire satíric i xaró perquè era l'única llengua que devien comprendre els pagesos. El conreu de l'idioma, un altre signe d'intensificació del galleguisme, tant en premsa com en creació, augmenta molt de mica en mica fins al brot del nacionalisme al bienni 1916-18. Malgrat això, erms continuen els terrenys de la prosa, el teatre o l'assaig. En parlar de *Rexurdimento*, segueix entre d'altres Carballo Calero. El 1861, com els èuscars, celebren Jocs Florals a la Corunya a imitació dels que s'havien restaurat dos cursos abans a Barcelona. La diferència consisteix que, de vint-i-quatre actes d'aquesta mena, només tres es realitzen en gallec i encara en localitzem de bilingües el 1919.

I en aquesta llengua, conseqüentment, s'escriuen la majoria de les composicions que hi concuren.

El federalisme republicà espanyol col·loca una nova peça a l'escaquer fins al punt que Beramendi dubta si cal incloure una fase intermèdia federalista (1868-74) tot i que finalment ho descarta. Els límits es confonen sense perdre entitat ni deixar de contradir-se. Cita Ramón Maiz i en part l'amplia. El principi d'aquests espanyol(iste)s consistia a descentralitzar l'estat fins a les darreres conseqüències sense crebantar la unitat federal, però els tradicionalistes no els admetien dins llurs publicacions per considerar-los separatistes.

Els nacionalismes es gesten a l'etapa del Modernisme, en què també fructifica un regeneracionisme que xifra els problemes d'Espanya. La qüestió regional n'és un. L'avanç l'aportava Arana que, diferentment d'Almirall o Murguía, es declara independentista. Malauradament traspassà massa jove (1865-1903) per apreciar-ne cap evolució tot i les ambigüitats darreres.

En aquesta època topen bo i compartint idees, com ara l'atac al centralisme, el protonacionalisme de Murguía amb l'espanyolisme regionalista d'Alfredo Brañas. El regionalisme tradicionalista encara s'emmiralla en els antics regnes medievals. Segueix l'etnicisme murguà, però hi suma el catolicisme i lamenta que l'Església gallega no actue com la catalana (pensem en Torras i Bages). L'ideari brañasà, recollit a *Bases generales del regionalismo y su aplicación a Galicia*, beu de les Bases de Manresa (ambdues del 1892). Després de Catalunya, el segon referent, i deixant de banda el més pròxim exemple basc —sobten les relacions limitades entre ambdós—, seria Irlanda (aleshores, encara integrada al Regne Unit) pel semblant tracte vexatori amb què l'illa gran collava la petita i atenent el vincle cèltic que les agermana. La independència gaèlica el 1922 es viuria com una gesta pròpia per part del nacionalisme gallec.

Idearen el 1907 una *Solidaridad Gallega* (SG) a imitació de la catalana (SC), que s'identifica amb Espanya i certament endarrereix el galleguisme respecte del basquisme, catalanisme i àdhuc primer galleguisme. El resultat fou invers al de la SC: ni un diputat. El primer míting en gallec s'efectua arran de la campanya de la SG per Manuel Lugrís, home-pont entre el regionalisme i el nacionalisme que, de fet, regularment emprava el gallec en públic. Aquesta pràctica s'estén davant auditoris camperols i urbans per part de Lugrís i altres. Però davant el fiasco, la SG es liquida el 1912 i el regionalisme s'eclipsa per la força del regeneracionisme, la qual cosa no s'esvairà fins a la irrupció del nacionalisme.

Lugrís debilita el concepte de *raça* de Murguía. Ja no conceben races superiors ni inferiors. Es torna al *herderisme* i la llengua entesa com a vehicle d'expressió del *Volkgeist*. D'aquí que s'articulen entorn de quelcom de nom prou explícit: les *Irmandades da Fala* (IF) (1916-18). El tradicionalisme se n'aparta per la natura aconfessional d'aquestes. El regionalisme queda engavanyat a les falces del tradicionalisme i conseqüentment se li depara la mateixa sort. En aquest període, les tendències es van polaritzant: el socialisme i anarquisme d'una banda i el protofeixisme de l'altra aviat desemboquen als extrems de bolxevisme i nazisme. Aquesta bifurcació també emmena a subsumir —i encara dura— el *regionalismo sano* enfront de l'anatematitzat nacionalisme separatista.

EL NAIXEMENT D'UNA NACIÓ

La referència a Galícia-nació la inclogueren al Manifest de Lugo (1918). Les IF irromperen amb voluntat lingüísticocultural, de manera que permetien militar alhora en altres partits. Aquell any, però, optaren per concloure la fase regionalista i proclamar-se «nacionalistes» *de oxe pra sempre*.

El capítol dedicat a Vicente Risco al segle XX s'equipara al que havia consagrat a Murguía al XIX. Als anys trenta, Risco derivaria cap a l'extrema dreta i el 1936 se sumaria al cop. Això explicaria tant el seu oblit com el fet que el galleguisme de la segona meitat del segle siga tan netament esquerrà. El teòric Risco entronca amb el Noucentisme i el prefeixisme. Es transforma en el vèrtex per on el galleguisme més s'acosta en aquest darrer sense que puguem parlar d'un (para)feixisme que tingués Galícia en ment. I no serà fins al desenllaç de la Segona Guerra Mundial que Castelao arraconi parcialment el concepte de *raça* pel molt més amable de cultura.

El primer independentisme estricte sorgia a l'Havana amb Fuco Gómez emmirallat en l'exemple cubà dels vint. La Lliga catalana i part dels regionalistes i nacionalistes celtes s'adherien a la dictadura de Primo de Rivera creient, il·lusos, que

només intervindria contra els bascos. Les promeses descentralitzadores, de regeneració i erradicació de diputacions sonaven grates a les orelles dels *irmandinhos*. I animats pel fet que l'autonomia catalana no es derogà fins al 1925, els primers anys encara cercaren una Mancomunitat a la gallega que encaixés dins l'Estatut provincial (1925), però en despertar del (mal)son, es radicalitzaren canviant autonomia per independència i cooficialitat per oficialitat.

Després del Directori, galleguisme i republicanisme es fonen definitivament el 1929 a l'ORGA, que «non se chama nazionalista (inda que o sexa)» i que s'expressa en castellà. Les grans figures del lustre (Casares Quiroga, Portela Valladares) *ofrenaran noves glòries a Espanya*, i l'aliança signada amb Lerroux permet dubtar fins i tot del seu autonomisme.

Es deté amb un luxe excessiu de detalls —fins al punt d'incloure els comptes del Partit Galleguista!— a les eleccions de la Segona República, un lapse certament breu però molt golós des del caire polític. El PG, hereu de les IF, augmenta l'activitat política ensems que disminueixen les culturals.

El bienni «negre» enreda l'aprovació dels Estatuts basc i gallec fins al 1936. Si la República hagués perdurat, la moda autonomista s'hauria estès. Per als catalans, resultava vital que també hi accedissen per forçar la reforma del règim econòmic concedit; però la República veia els gallecs uns imitadors dels catalans que concitaven poques adhesions. L'aprovació de l'Estatut s'encavalca amb la guerra però, en aquest punt, cessa Beramendi el seu estudi.

L'epíleg constitueix un capítol en què analitza els avatars de les darreres sis dècades del nacionalisme gallec sense estendre ni una línia de l'edició de 2007. A la postguerra, adquireix més força l'exili que l'interior, sobretot fins a la mort de Castelao (1950), a qui l'esclat bèl·lic havia sorprès sortosament fora. A Vigo, hom funda aquell curs el segell Galaxia i se substitueix l'acció política per la cultural. A les acaballes del règim, el programa nacionalista l'assumiren totes les forces anti-franquistes a tall d'autonomistes.

Les primeres eleccions (1981) marquen l'inici del declivi de la UCD. Els mals resultats per al nacionalisme d'esquerres desemboquen en la creació del BNG (1982). La tímida galleguista Coalición Galega (CG) (1983) traurà faves d'olla del naufragi *ucedista*. El 1986 CG planta el primer diputat a Madrid des del 1936, i al curs següent, nacionalistes i regionalistes arriben per primera volta al poder amb el PSOE. El PP acabaria fagocitant els més conservadors de CG mentre que els més nacionalistes s'incorporen al BNG, autèntic pal de paller del nacionalisme sota el lideratge de l'incombustible Xosé Manuel Beiras.

El 1993 es produí el gran salt endavant del BNG, que passà de 5 a 13 escons, el 1996 en col·locà dos a Madrid, l'any següent, *sorpasso* al PSOE i el 1998, un eurodiputat. El 2001 empata amb el PSOE però no derroten el PP. Comencen a qüestionar Beiras. No renoven l'eurodiputat i el 2004 perden el representant al Congrés. Anxo Quintana reemplaça Beiras. Tot i que no n'estronca el declivi, aconsegueixen depositar Fraga. Més de quinze anys després que Beramendi finalitzi, el BNG torna ser la segona força de Galícia davant l'única majoria absoluta de l'estat.

Baldament la llatinització els dotés d'una llengua neoromànica, ufanegen de ser celtes i sueus. Mai es postula, i ni tan sols s'infereix, una nació galaicolusitana dins una confederació ibèrica. Pocs gosen ultrapassar aquest límit reivindicant un independentisme que mena a un estat gallec independent. ☺

Antoni Prats

EL PLAER DE LITERATURITZAR

El bosc i la casa

Joaquim Espinós

178 pp., 2020, Alzira, Bromera

L'autor d'aquest dietari (premi d'assaig Mancomunitat de la Ribera Alta, 2020), a més de la seua activitat acadèmica i docent —és professor de Literatura Contemporània al Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant—, ha cultivat el gènere narratiu i darrerament ha publicat tres novel·les que, a manera de trilogia, coincideixen en bona part quant al rerefons històric i geogràfic, que són el segle XX i Benilloba (el Comtat), poble originari de l'escriptor i encara avui lloc de segona residència. No té res d'estrany, doncs, que ara siguen freqüents les referències a aquesta pintoresca població, a la rodalia de la qual té l'escriptor el seu *locus amoenus*. I a totes passades, perquè, com es recrea contant-ho al llarg d'aquest llibre, ell mateix cultiva l'hort que envolta la seua petita llar; fins i tot es vanta de treure-li algun rendiment econòmic. Bé que també la ciutat d'Alacant, la seua residència habitual, és objecte d'una especial estima, i s'adelita referint-nos passejades i trobades amb coneguts pels seus carrers. O bé simplement mirant-hi per la finestra, com a bon *voyeur* que confessa ser.

La primera part del llibre, «Diari d'una novel·la», al·ludeix tot just a la tercera novel·la de la trilogia esmentada, *La presó del cel* (2017), el protagonista de la qual